

Sinan YAMAN *

Selime TİRYAKIOĞLU **

DEDE KORKUT'UN TÜRKMEN SAHRA NÜSHASINDA İDEALİZE EDİLMİŞ DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Dede Korkut Kitabı, Türkler için değerli bilgiler barındıran bir başvuru eseri niteliğindedir. Dede Korkut Kitabı'nın Türkmen Sahra nüshasında, Türklerin özellikle de Oğuzların yaşamlarını, geleneklerini, kültürlerini, felsefesini yansıtan kültürel değerler ve unsurlar, yaşayan bir organizma olarak yer almaktadır. Bu anlatılar, ait olduğu Oğuz toplumu ve düşmanlarının sahip olduğu/olmadığı pek çok değere ışık tutar. Erken dönem Türk toplumu hakkında geniş bilgiler barındıran Dede Korkut Kitabı'nda, bir yiğidin nasıl olması gerektiği, toplumda hangi davranışların övüldüğü, hangilerinin toplumsal bir değer olarak kabul edildiği ve hangi davranışların yerildiği ile Türklerin yaşam felsefesini ve dünya görüşünü yansıtan bilgiler sunulmaktadır. Bu çalışmada, Dede Korkut'un Türkmen Sahra Nüshasında yer alan idealize edilmiş davranışlar, değerler ve tipler ideal toplum düzeni ekseninde analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Türklerde ideal toplum düzenini oluşturan değerlerin; cömertlik, yiğitlik, yoldaşlık, dürüstlük ve dinî değerler ekseninde olgunlaştığı ve bu bağlamda ideal davranışa dönüştürüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, Türkmen Sahra nüshası, değer, ideal tip, kültür

AN ANALYSIS ON THE IDEALIZED VALUES IN THE TURKMEN SAHRA MANUSCRIPT OF THE DEDE KORKUT

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut is a reference work that contains valuable information for Turks. In the Turkmen Sahra manuscript of the Book of Dede Korkut, cultural values and elements reflecting the lives, traditions, culture, and philosophy of the Turks, especially the Oghuz, are included as living organisms. These narratives shed light on many values that the Oghuz society to which they belong and their enemies have/do not have. The Book of Dede Korkut, which contains extensive information about early Turkish society, provides valuable information about the philosophy of life of the Turks about how valiant should be, which behaviours are praised in society, which are accepted as a social value and which behaviours are condemned. In this study, the idealised behaviours, values, and types in the Turkmen Sahra manuscript of Dede Korkut are analysed in the axis of ideal social order. As a result of the study, it is concluded that the values that constitute the ideal social order in Turks are matured on the axis of generosity, valour, comradeship, honesty, and religious values and were transformed into ideal behaviour in this context.

Keywords: Dede Korkut, Turkmen Sahra manuscript, value, ideal type, culture

* Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-posta: sinan.yaman@gop.edu.tr / Corresponding Author, Asst. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Letters and Science, Department of Turkish Language and Literature, Tokat/TÜRKİYE. E-mail: sinan.yaman@gop.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tokat/TÜRKİYE. E-posta: selime.tiryaki52@gmail.com / PhD Candidate, Tokat Gaziosmanpaşa University, Graduate Education Institute, Department of Turkish Language and Literature, Tokat/TÜRKİYE. E-mail: selime.tiryaki52@gmail.com

Giriş

Dede Korkut Kitabı, göçer evli yaşam tarzı süren Oğuzların kültürel belleğini yansıtan önemli bir eserdir. Muharrem Ergin, Dede Korkut'un önemini vurgulayarak Mehmet Fuat Köprülü'nün, derslerinde, “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koyun, yine de Dede Korkut ağır basar*” (2012, s. 5) dediğini ifade etmektedir. Geçmişe ışık tutan Dede Korkut Hikâyeleri, içinde barındırdığı mesajlar bakımından Türk sözlü ve yazılı kültürünün araştırılmaya, incelenmeye ve yorumlamaya değer önemli ürünleridir.

Dede Korkut Kitabı'nın şimdiye kadar dört nüshası tespit edilmiştir. İlk yazma nüsha, *Dresden Krallık Kütüphanesinde Fleischer* tarafından bulunmuştur. Nüshada, *mukaddime* bölümüyle birlikte 12 boy bulunmaktadır. 152 yapraktan oluşan yazmanın ilk sayfasında eserin adı, *Kitab-ı Dedem Korkud Âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* olarak geçmektedir. Eserde *Osman Paşa*'nın 993/1585'teki vefatına dair not ile birlikte bazı hadis notları ve kalem denemeleri de yer almaktadır (Rossi, 1952, s. 48).

Dede Korkut'un ikinci nüshası, *Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayrı* başlığını taşıyan *Vatikan nüshası*dır. Rossi'nin 1950 yılında kaleme aldığı yazıyla bilim dünyasına tanıtılan bu nüshada, bir mukaddime ile 6 boy bulunmaktadır. Her sayfasında 13 satır bulunan 109 yapraktan oluşan nüsha, baştan sona harekelidir (Yardımcı, 2016, s. 301).

Dede Korkut'un üçüncü nüshası, *Türkmen Sahra/Günbed/Türkistan* olarak isimlendirilmektedir. Bu nüsha, 2019 yılında, ilk kez Metin Ekici tarafından Bayburt'ta düzenlenen bir sempozyumda bilim dünyasına tanıtılmıştır. 31 varaktan oluşan bu nüsha, nesta'lik yazıyla yazılmıştır. Ekici, bu nüshadaki yeni boyu *Millî Folklor*'da yayımlanan makalesinde (2019a) tanıtmış ve akabinde kitap (2019b) olarak yayımlamıştır. Ekici, nüshada 23 soylama ve bir yeni boyun yer aldığını (2019b, s. 20) belirtir. Ahmet Bican Ercilasun, bu nüshayı tetkik etmiştir. Ercilasun'un yapmış olduğu tespitler sonucunda, bu nüshanın 17. yüzyıldan önceki bir zamana ait olamayacağı ve metnin 17.-18. yüzyıllara, yani son dönem *Azerbaycan Türkçesine* ait olduğu (2019, s. 10) söylenmektedir. Yusuf Azmun, Ekici'nin aksine nüsha içinde iki boy olduğunu ileri sürer. Nüshanın adını *Türkmen Sahra Nüshası* olarak nitelendiren Azmun, bu nüshada önceki nüshalarda olmayan yirmi yedi soylama ile önceki on iki boydan hariç iki yeni boyun yer aldığını (2019, s. 8) ifade etmektedir. Yazmada, boy başlıkları bulunmamakla birlikte, Azmun tarafından on üçüncü boy *Salur Kazan'ın Aras Suyı ile Kars Kal'asını Aldığı Boy*, on dördüncü ise *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy* olarak adlandırılmıştır (2019, s. 20). Bu nüshayı makale şeklinde ele alan Shahgoli vd.'nin çalışmasında, bulunduğu şehirden hareketle yazmaya, *Günbet Yazması* adı verilmiştir (2019, s. 155). Bir kitap hacminde olan bu makale yeni araştırmalara kaynaklık edecek niteliktedir. Bu çalışmada, öncelikle Günbet yazması tanıtılmış, yazmanın dil özellikleri, diğer yazmalarla ilişkisi üzerinde durularak yazmanın transkripsiyonlu metnine ve tıpkıbasımına yer verilmiştir. Sadettin Özçelik ise bu yazmayı, *Günbed Yazması* olarak adlandırmaktadır. Özçelik'in nüshadaki boy sayısı hususunda Azmun'a katıldığı görülür. Özçelik, yazmada yirmi dört soy olduğunu belirterek *Kazan Bey'in Aras ile Kars Kalesini Aldığı Boy* ile *Kazan Bey'in Ejderhayı Öldürdüğü Boy* olmak üzere iki yeni boyun bulunduğunu (2021, s. 38) ifade etmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın dördünü nüshası ise Bursa nüshasıdır. Özçelik, tıpkıbasımı yapılan bu nüshanın, *Dresden* ve *Vatikan* yazmalarından daha eski olma ihtimalinin yüksek olduğuna değinmektedir (2022, s. 27).

Dede Korkut Kitabı, geçmişten günümüze farklı disiplinlerden araştırmacılar için çalışma konusu olmuştur. Oğuz topluluğu, maceraları, yaşam biçimi ve hayata bakış tarzlarıyla birlikte bir bütün oluşturmaktadır (Djindjic, 1981, s. 330). Berdibayev, “Destan, tarihî mücadelenin yapısını değil ruhunu verir” (akt. İbrayev, 1998, s. 245) demektedir. Gökyay, Dede Korkut Kitabı'nın içinde geçen olayları, benzetmeleri ve deyimleri kendi hayal dünyamızda yaşatmadan, kişilerin özelliklerini içselleştirmeden, onların yaşayışlarını bu günmüş gibi yaşamadan, kitabı içimize sindirmeden çalışma yapmanın başarısızlığa neden olacağını (1994, s. 96) ifade etmektedir.

Korkutşinaslık araştırmacılarından biri olan Abdulla, hikâyelerin derin yapısını araştırırken: “Bu sırlı destanın mahiyetini kavradıkça, çok katlı derinliklerine nüfuz ettikçe onun yalnız kültürel dünyamızın belirli bir şekil kazanmasında değil, aynı zamanda genelde toplumun, özelde ise Oğuz toplumunun bir toplum olarak teşekkülünde ve gelişmesinde öncü rol oynadığını görmekteyiz” (2019, s. 23) demektedir. Böylelikle, Dede Korkut anlatılarında yer alan örtük ifadelerle dikkat çekildiği; bu ifadelerin araştırılmaya, değerlendirilmeye ve yorumlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

1. Değer Kavramı

Değerler, toplumun karakteristik özelliklerini yansıtarak kolektif bir kimlik oluşturur. *Kök değerler* olarak kabul gören bu davranış kalıpları, Türk toplumunda olduğu gibi yabancı topluluklarda da kutsal bir yere sahiptir. Temel değerler, dünya ekseninde herkes tarafından kabul görmektedir. Değerler, kültürel grupları, toplumları ve bireyleri karakterize etmek ve zaman içindeki değişimin izini sürmek için kullanılmakta, tutum ve davranışların motivasyonel temellerini açıklamaktadır (Schwartz, 2012, s. 2). Evrensel bir niteliğe ulaşmış olan değerler, insanoğlunun temel bir parçası hâline gelerek bir bütünlüğe kavuşmuştur. Öyle ki, bir insana yaratılışından itibaren bu değerler aşılana çalışılmaktadır.

Değer ifadesi, bireyleri bir araya getirerek onları ortak bir düşüncede uzlaştırmayı ve bu ortak düşünceler bağlamında bir toplum inşa etmeyi ifade etmektedir. Aynı zamanda değerler, eylemleri dönüştüren, düşünce ve duygu durumlarını etkileyen bir yapıya sahiptir. İnsan davranışlarının açıklanması ve anlamlandırılması için önemli koşullar olarak değerlendirilebilirler. “Değerler, varlığını, işleyiş ve sürekliliğini devam ettirmek gayesiyle bunları benimseyenlerin ortak duygu, düşünce ve amaçta buluştuğu genelleştirilmiş ahlaki ilke ve inançların kabul edilmesidir” (Ertem & Kızılçelik, 1994, s. 99).

Değerler, bir toplumda yetişecek olan kişinin çocukluk döneminden itibaren bu hususları benimseyip içselleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Böylelikle sistematik bir yapı hâline bürünen değerler eğitimi, toplumun zihin dünyasını da yansıtmaktadır. Thome, değerlerin sistematik bir yapı oluşturduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

Tek bir eylem normalde çeşitli (ve genellikle rekabet hâlindeki) değerlere (dürüstlük ve nezaket gibi) dokunur; öte yandan, tek bir değer daha geniş bir dizi eylemle ilişkili olabilir. Değerler böylece tekil olarak değil, bir çoğulluk olarak devreye girer; bu da bir şekilde uyumlaştırılmaları, bir değer 'sistemi' ya da en azından bir dereceye kadar hiyerarşik olarak sıralandıkları kapsamlı değer yönelimleri kümeleri hâlinde düzenlenmeleri gerektiği anlamına gelir. (2015, s. 48)

İnsanın davranışlarına yön veren değerler, kültürden kültüre, toplumdan topluma değişiklik arz edebilir (Kamer & Şahin, 2021, s. 726). Reboul, değerlerin toplumsal bir olgu olduğunu şu

şekilde ifade eder: “Her insanın zevkleri gibi değerleri de kendisine aittir denemez. Değerlerin kültürden kültüre değişiklik göstermesi her kültürün kendi değerlerini bireylerine zorla kabul ettirdiği anlamına gelir” (1991, s. 368). Değerler evrensel olmalarının yanında her kültürün öncelik sırasına göre değişiklik göstermektedir. Bu durum, toplumun hangi değer yargısına öncelikli olarak değer verdiğiyle paralel olarak bireyleri o derecede harekete geçirir. “Değerler, eylemlere rehberlik etmektedir” (Schwartz, 2012, s. 3). Böylece, bireylerin hareketleri yönlendirilebilmektedir. Her toplumun benimsediği inançlar doğrultusunda şekillenen değerler sisteminin yaşatılması kadar gelecek kuşaklara aktarılması da önem taşımaktadır. Değerlerin aktarımı ise bireyin içinde yaşadığı kültürel çevre yoluyla gerçekleşmektedir (Özkan, 2011, s. 335). İnsanlar benimsedikleri değerleri önem sırasına koyarlar ve bu değerler insanların önceliklerini belirleyerek bireysel veya toplumsal değerler olarak ortaya çıkar. Aslında ilk olarak bireysel değer hâlinde ortaya çıkan bu olgular, toplumun bir arada yaşaması, birbirine kenetlenmesi sebebiyle toplumsal bir sistematik yapı hâline gelmektedir. Bu sistem hâline dönüşen değer yargıları ise toplumsal pek çok kimliğe ışık tutmaktadır.

2. Dede Korkut Boylarında Değerler

Toplum tarafından kabul görmüş karakterlerde bazı ideal vasıfların bulunması gerekmektedir. Djindjic, Dede Korkut anlatılarının yüksek ahlak kuralları çerçevesi üzerine kurulu olduğunu ifade eder. Toplum ve aile içerisindeki ahlaklı, güçlü ve yiğit karakter, namuslu ve değerli bir insan olma çabası sıklıkla vurgulanan öğeler arasında yer almaktadır (1981, s. 338). Ekici, “İdeal insan tipinin, kişisel hırs ve isteklerinin üstüne çıkmış, toplumu için her seferinde hayatını ortaya koyma cesaret ve kabiliyetine sahip karakterler etrafına bina edildiğini” (2000, s. 124) söylemektedir. Şahin, “Dede Korkut hikâyelerinin, idealizmin kökensel mitini başa koyan zengin bir değerler bütünü olduğunu” (2010, s. 44) ifade eder. Dede Korkut Hikâyelerinde bir beyin ya da bir yiğidin ideal bir görünüm kazanması için cömert, cesur, erdemli ve savaşçı olma gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda kişilerin bazı özellikleri yüceltilmiş, kötü olarak nitelendirilen ve toplum tarafından kabul görmeyen vasıfları da yerilmiştir. Dede Korkut anlatıları, Oğuz toplumunun fertlerine ideal toplum düzeni ekseninde bir yol belirlemiştir. Bu hususta toplumun kültürel kimliği belirginleşmiş ve kurallar bütünü oluşmuştur. Başgöz, “Göçebe yaşam tarzı süren Oğuz toplumunun sağlam ve katı kurallarla belirtilmiş, tesadüfe ve kararsızlıklara yer vermeyen bir sosyal yapısı olduğuna” (1988, s. 27) dikkat çekmektedir. Destanlarda, başkahramanın halk tarafından sevilen, görmek istenilen ideal insan vasfında olması sebebiyle Türk epik destan geleneğinde halk, takdir ettiği değerleri kahraman üzerinde toplamış ve kahramanın karakterinde bütünleştirerek yansıtmıştır (Çobanoğlu, 2020, s. 348). Aslında halk, benimsediği ve takdir ettiği değerleri, oluşturmuş oldukları anlatılar içerisine adeta bir nakış gibi işlemiş ve bu değerlerin gelecek kuşaklara da aktarılması için anlatıları bir eğitim aracı olarak görmüştür. Böylelikle ideal bir tip inşa edilerek bu değerler onun üzerinden yansıtılmıştır.

Meeker, Dede Korkut'ta çift taraflı etik anlayışının bulunduğunu söylemektedir. Bunlar, “*Şahsi değerleri ve sosyal değerleri*” (Meeker, 1992, s. 355) yansıtmaktadır. Şahsi değerler, daha çok kahraman üzerinden aktarılır ve kahramanın yiğitliği ile yakından ilgilidir. Bireylerin şahsi değerler bütünü ise sosyal değer anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal bütünlüğe etki eden bu hususlar, toplum tarafından idealize edilmiş tip, değer ve davranışları oluşturmaktadır. Böylelikle kahramanların başarılarının ahlaki değerlerle doğru orantılı olduğu söylenebilmektedir.

Türkmen Sahra nüshasında yer alan soylamalarda doğal hayat, hayvanlar, bitkiler, silahlar, coğrafi sınırlar ve İslam dinine dair bilgiler yer almaktadır. Bunun yanında soylamalarda cesaret, yiğitlik, dostluk, erdemli olma, saygı, sevgi, aile, çocuk, yoldaşlık gibi toplumsal ve ahlaki değerlere de rastlanılmaktadır. Bu çalışmada, geçmişi okumaya yönelik olarak *Türkmen Sahra nüshasında* yer verilen idealize edilmiş toplumsal ve ahlaki değerler ile bu bağlamda idealize edilmiş tipler, belirlenen tematik başlıklar altında incelenmiştir.

2.1. Cömertlik

Halka yardım etmek, açları doyurup çıplakları giydirmek, cömert olmak, Türklerde eskiden beri gelen erdemli bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu davranış, gelenek hâlinde eski Türk topluluklarında yer almaktadır. Bu bağlamda, Oğuzların da bu özelliği kültürel süreklilik şeklinde devam ettirdiğini Dede Korkut anlatılarında görmekteyiz. Yardımseverlik değerleri, toplumun düzgün işlemesi için gereken temel gereksinimlerden biridir (Schwartz, 2012, s. 7). Aynı zamanda bu değer, bir motivasyon kaynağıdır. Nitekim eski Türk devlet anlayışında görülen sosyal devlet anlayışı, bu değer bir tezahürüdür.

Soylama-2’de, Hakk yolunda ekmeğini paylaşarak cömertlik göstermenin peygamber davranışı olarak erdemli bir davranış olduğu vurgulanmaktadır. “Ak ekmeği bol, sofrasında varını Hakk yolunda kimler vermez/ Ekmeğini paylaşan İbrahim-i Halillullah gibi cömert gerek” (Ekici, 2019b, s. 157).

Bu söylemle, sofradaki ekmeği paylaşmanın önemli olduğuna vurgu yapılmış ve İbrahim peygamberin cömertliği, misafirperverliğine ve bu bağlamda, Halil İbrahim sofrasına gönderme yapılmıştır. Oğuz toplumunda beyler için karın doyurmak bir gösteriş olarak nitelendirilir ve bu hususta beyler büyük ziyafetler de verirlerdi. Gücün ve varlığın göstergesi olarak verilen bu cömertlik göstergeleri, toplumun bu değere vermiş olduğu önemi de gözler önüne sermektedir. Ayrıca, bu durum bir kamu görevidir. “Eski Türk kültüründe, kağanların en aslı görevlerinden biri, kendilerine tabi olan halkın geçimini temin etmek olmuştur” (Diken, 2024: 158). Paylaşma, zor durumda olana yardım etme gibi ahlaki davranışlarla eski Türk inanç sisteminden İslamiyet’e geçiş ürünleri olan bu anlatılarda, İslamiyet’in izlerini de görmek mümkündür. “İslam inancı da insanın doğasında bulunan cimrilik-cömertlik kavramlarına önem vermektedir. Bu iki vasıf hem insanların hem de toplumların şekillenmesini sağlayan araçlardır” (Yaman, 2021, s. 519).

Soylama 10’da geçen, “Alıp verip tükenmedi genç yiğit malı/ Vermez iken, yemez iken tez tükenir” (Ekici, 2019b, s. 180) ifadelerinde de görüldüğü gibi İslam dininde ve Oğuz töresinde cömertlik, paylaşmak, eli açık olmak önemli bir toplumsal değer olarak kabul edilmektedir. Paylaşmanın, varlığı azaltmayacağını aksine eldekini paylaşmayınca azaldığı ifade edilmektedir. İslam dininin de gerektirdiği şekilde Oğuz toplumuna mensup bir bireyin yiğit olabilmesinin koşulu cömert olmasıdır.

“Fakir ve tembel, hayır görmez isyankâr ve cimri zenginler/ Dedem der; yağmalanıp bozulsa yeğ” (Ekici, 2019b, s. 195) ifadelerinde, erdemli biri olmanın öncülü olarak Allah yolunda cömertlik gösterip malını paylaşmayan kişiler cimri olarak nitelendirilmekte ve bu kişilerin mallarının yağmalanıp kaybetmelerinin cimrilikten ve isyankârlıktan daha iyi olacağı belirtilmektedir.

İdeal toplum düzeni için soylamalarda, bazı hususlara dikkat çekilmektedir. “Açların karnını doyursun, çıplakların sırtını örtsün/ Gelen gidene iyilik yapıp bağış versin/ Öfkesine sabreden,

başından kaza savuşturur/ Konağına “gel, gir” diyen gözünü aydın kıldırır” (Ekici, 2019b, s. 198) örneğinde de öne çıkarılan bazı değerler vardır. Açların karnını doyurmak, çıplakları giydirmek, iyilik yapmak, öfkeye sabretmek, misafirperver olmak bu hususlardan bazılarıdır. Bu değerler, Dede Korkut soylamalarında sıklıkla vurgulanmaktadır. Böyle kişilerin toplum tarafından da kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Soylamalardaki ifadelerle bir Oğuz ferdinin ne şekilde davranış sergilemesi, sözlerinde neye dikkat etmesi gerektiği ile ilgili toplumsal bir düzen yaratılmıştır. Bu düzen, esasında yiğit ve cömert olmayı gerektirmektedir.

Dede Korkut anlatılarında cömertlik değeri, daha çok açların karnının doyurulması, sofranın paylaşılması, zor durumda olanlara merhamet edilmesi ve hayırda bulunulması şeklinde işlenmektedir. Bu hususta soylamalarda bu ölçütte hareket eden kişilerin, ideal toplum düzeni çerçevesinde kabul gördüğü hoş karşılandığı, aksi şekilde davrananların ise toplum tarafından kabul edilmediğine dikkat çekilmektedir.

2.2. Yiğitlik

Dede Korkut anlatılarında beyler, yiğitliği, kahramanlığı, cömertliği, yardımseverliği, erdemli, marifetli oluşu ve düşmana korku salmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Kahramanların ideal erkek statüsüne ulaşabilmek için fiziksel ve ruhsal açıdan belirli özellikleri edinmeleri gerekir. Beylerin düşman saldırılarından korunmak için ve yurt edinebilmek için kılıç kullanmayı iyi bilmeleri gerekmektedir. Ekici, “Kahramanlığın, kendini adama ve hayatını ortaya koyma hususunun, bir kişinin kendisinden evvel toplum ve vatan için yapıldığında bir değer hâline geldiği ve bu bağlamda kahramanlık olarak kabul edildiğini” (2000, s. 136) ifade eder. Kahramanlar, doğdukları vakitten itibaren yiğitliklerini, cesaretlerini göstermek ve özellikle ideal kimliklerini kazanmak için çeşitli imtihanlara tabi tutulmaktadır. Erlerin bu sınavları daha çok savaş meydanlarında ve av meydanlarında geçer. Göçebe bir toplum olan Oğuzlarda, toplumun erkek gücüne duyduğu ihtiyaç sonucunda ideal tip olarak güçlü, cesur ve cömert olan *erkek tiplerin* kimliği ön olana çıkarılmakta ve kahramanlık olayları bu tipler üzerinden yansıtılmaktadır. Bu hususta anlatılarda çeşitli mesajlar yer almaktadır. *Türkmen Sahra Nüshasında* da çeşitli yerlerde bu ifadelerle rastlanılmaktadır. Kişinin kahraman olarak nitelendirilmesindeki önemli hususlardan biri yiğitlik gösterip *ad kazanmaktır*. Oğuzlarda ad almak, bir yiğitlik göstermeyle mümkün olmaktadır. *Deli Dönmez*’in, boş hâlde bile kimsenin kaldıramadığı kazanı içi şarap dolu hâlde kaldırması sonucunda tekrar ad alması ve *Salur Kazan* olması soylamada şu şekilde anlatılmaktadır: “Ak sırtımın üstüne 'hop' diye kaldırdım/ Kazanı boşaltıp yere koydum/ Adım Deli Dönmez iken/ Ad kazanan Kazan idim” (Ekici, 2019b, s. 190-191).

Genellikle kahramanlara verilen adlar da kahramanlık gösterdikleri alanla ilgili olmaktadır. Savaşçı olma özellikleriyle ön plana çıkan Oğuzların, *kara dinli* olarak nitelendirilen kâfirlerle savaştığını görmekteyiz. Allah’ın yeryüzündeki mekânları olan mescitlerin kâfirlerden korunması, bu hususta önem arz etmektedir. Oğuz beyleri cesur olmaları, at koşturmayı iyi bilmeleri, gözü açık ve gariplerin yardımcısı olmaları, çıplakların giydirilmesi, zor durumda kalan halka yardım etmeleri sebebiyle ideal bir tip olarak lanse edilmektedir.

Oğuzların bu vasıfları, *Kara Budak* üzerinden verilmiştir: “Sert yaylı, hadeng oklu/ At koştursa çalımı/ ... / Kara Budak gibi kılıcına pehlivan, sofrasına bahadır gazi gerek” (Ekici, 2019b, s. 158). Dede Korkut’ta kahramanlar, cesareti, kuvveti, yiğitliği sebebiyle bazı hayvanların özellikleriyle tasvir edilmekte ve hayvan benzetmeleri yapılmaktadır. Yırtıcılığı, sertliği ve güçleri dolayısıyla şahine ve kartala benzetilen kahramanlar daima güç unsuruna dikkat çekilerek *idealize*

edilmiş tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İdeal bir tip, göstermiş olduğu yiğitliği sonucunda şahsi bir başarı değil, aynı zamanda toplumsal bir başarı kazanmaktadır. Bunun gibi pek çok söylemde yiğitliğin önemi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda yiğitlik kadar cömertlik de ön plana çıkmaktadır ve bu iki husus paralel olarak işlenmektedir.

İdealize edilmiş bir tip, daima cesur ve atılgan olmalıdır. Kahramanlık yaparak kendini göstermeli ve varlığını kanıtlamalıdır. Cesur, atılgan, savaşçı olmak, kendini ve sevdiklerini korumasının yanında kahramanın kendisini ispatlaması açısından da önemlidir. Soylama-6'da da yiğitliğin önemine şu şekilde vurgu yapılmaktadır: “İki ordu birbirine karışınca/ Koç yiğitler, cilasunlar tutuşunca/ Beylerin önünde tehlikeye atılıp/ Kesik başları, tutsakları beyinin önüne getirmese/ Neye yarar, neye yarar” (Ekici, 2019b, s. 167). Bu soylamadaki ‘koç yiğitler’ ifadesiyle yiğitlerin gücü tasvir edilmeye çalışılmış, bu sebeple yiğitler, güçleri ve yapıları dolayısıyla koça benzetilmiştir. Yiğit olduğunu iddia eden kişinin, beyinin önünde kahramanlık göstermesi, kan döküp baş kesmesi ve toplum içindeki varlığını yani kendini kanıtlaması gerekmektedir. İdealize edilmiş tiplerin yanında varlığı kabul edilmeyen, kahramanlığını gösteremeyen tipler de betimlenmektedir. Yiğit olduklarını iddia eden fakat kahramanlık gösteremeyen bu tiplerin toplum tarafından hoş karşılanmadığı, kabul görmedikleri, idealize edilmiş toplum düzeni içinde yer edinemeyecekleri belirtilmektedir. Soylamalarda ideal bir toplum düzeni için yol gösterildiği gibi, kişide bulunmaması gereken davranışlara da fazlaca vurgu yapılmaktadır. Soylama-8'de geçen ifadeler de bu durumu kanıtlar niteliktedir: “Savaş günü bütün yiğitler er olsaydı, iyi olsaydı/ Öne çıkıp atılmaya çok yiğitte yürek olmaz” (Ekici, 2019b, s. 174).

Oğuz toplumunun fertlerinde hüner ve erdem, kişinin kimlik inşasında bir eşik noktası hüviyetindedir. Duymaz, Dede Korkut'ta geçen “hüner” sözünün dünyevi ve bir maişet kaynağı olarak da geçerli olan avcı, göçebe hayvancı ve akıncı insanı ön plana çıkarırken; “erdem” sözünün ise “cömertlik” başta olmak üzere ahlaki ilkeleri esas aldığını belirtir (2020). Duymaz, “Dede Korkut Kitabı'ndaki ideal insan modelinin, kılıcı ve sofrasıyla ele alındığı ve topluma sunulduğunu” (2020, s. 160) aktarır.

Saldırınca seğırtmeye, dönünce geri kaçmaya,
Mert yiğidin altında savaş günü küheylan gerek;
O küheylan üstüne binip dimdik durmaya,
Er yiğitte hüner ile erdem gerek;
Ala cidayla hamle yapıp hasmını at belinden düşürmeye,
Er yiğidin kollarında kuvvet gerek;
Kuvvet dahi neylesin,
Bir Allah'ın vergisi, yiğitlerde kut gerek;
Düşman saflarına dalıp hasım alıp dövüşmeye,
Atılgan, cesur yürekli, gözü kanlı, demir zırhlı,
Ok yeleği uğultusundan korkmaz,
Mert yiğidin yanında güvenilir yoldaş gerek (Ekici, 2019b, s. 183).

Bu ifadelerle yine kişinin güçlü, kuvvetli ve cesur olmasına vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında Türkün yoldaşı olarak kabul edilen ve çoğu zaman kahramanın kurtarıcısı ve Türk kültüründe önemli bir yer edinmiş olan atlara da dikkat çekilmiştir. Çoğu kez kahraman ve atı birlikte anılmaktadır. “Atlar son derece süratli, dağları aşan, dereleri yüzen ve destanlarda adeta zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi” (Çobanoğlu, 2020, s. 114) olarak öne çıkarılır.

Güçlü, çevik, gösterişli atlar er kanadı,
 Binemeyen, koşturamayan bir korkak
 Savaş günü o atlara binince binmese yeğ;
 Vurunca kesip parçalayan kara çelik sağlam kılıçlar er azası,
 Onunla vurup saplayamayan bir korkağın elindeki kılıç yerine
 Mert yiğidin elinde bir değnek yeğ
 Üstünde ot yetişmeyen kara dağlar yıkılsa yeğ;
 Atın yemediği acı otlar kara yerin üstünde bitince bitmese yeğ;
 İnsanın içmediği bulanık, kokmuş su, damarından çekilse yeğ;
 Fakir ve tembel, hayır görmez isyankâr ve cimri zenginler,
 Dedem der; yağmalanıp bozulsa yeğ (Ekici, 2019b, s. 195).

Soylama 19'da yer alan bu söylemlerle de kişinin daima yiğit ve cesur olması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir. Atıyla birlikte anılan Oğuz erlerinin, kişi için kanat görevi gören güçlü ve gösterişli atların üstünde durmaları hoş karşılanmaktadır. Mertlik, her zaman ve koşulda korkaklığa, tembelliğe üstün tutulmaktadır. Tamamen zırha bürünmüş korkak bir kişiyi bir darbeye indirebilecek olan yiğidin, bir değnekle bile yaptığı işi, korkak ve beceriksiz kişinin hiçbir koşulda yapamayacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda zengin olduğu hâlde zekâtını vermeyip, hayır amelde bulunmayan ve isyan ederek cimrilik gösteren kişilerin mallarının hiçbir önemi olmadığı ve böyle kişilerin mallarının ellerinden yitirilmesinin daha iyi karşılandığı görülmektedir.

At yaklaştırsa da düşmanı çelikten kılıç keser,
 Boynuz ile gerilen sert yayları bilek çeker,
 Sapmayıp dümdüz giden oku parmak atar (Ekici, 2019b, s. 160).

At mahmuzlayan yiğitlere hürmet eden,
 At sürmeyen kavatlara kan yutturup ceza veren (Ekici, 2019b, s. 175).

Bu örneklerde görülen, savaşlarda atın mühim bir yere sahip olduğu bilinse de başarı, kişinin yiğitliğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu hususta, Oğuz erlerinin sağlam kılıç kullanmaları, iyi ok atmaları ve iyi bir at binicisi olmaları ideal toplum düzeni için büyük önem teşkil etmektedir. Göçer evli yaşam tarzına sahip Oğuz topluluğunda, bir ata sahip olmak, atı iyi kullanabilmek, onu yanına yoldaş yapabilmek önemli bir husustur. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere atı iyi kullanabilen kişilere hürmet edilirken at süremeyen kişilere ağır cezalar verildiği görülmektedir. Bunun yanında Dede Korkut soylamalarında, Oğuzların savaş malzemelerinin özelliklerine dair ve silah terminolojileri ile de pek çok bilgi bulunmaktadır. Yukarıda geçen “boynuz ile gerilmiş sert yay” ifadesinde yayın yapılışında kullanılan malzemeye dair bilgiler bulunmaktadır. Buradan, avcılıkla uğraşan Oğuzlar tarafından yayın yapılışında boynuz kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türklerin yay yapımında boynuz katmanını kullandıkları (Temizkan ve Çoban, 2015, s. 19) bilinmektedir.

Bir er için yiğitlik yapmanın önemli olduğu kadar yapılan yiğitliğin övülerek anlatılması da önem arz etmektedir. Bunu *ozan* ünvanına sahip kişiler yapmaktadır. Ozan, taşıdığı kopuzuyla şehirden şehre gezer ve iyi insan ile kötüyü birbirinden ayırır (Rossi, 1952, s. 66). Dede Korkut'un el verdiği ozanların geleneği düzgün şekilde devam ettirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Barthold, “Dede Korkut'ta ozanların hangi ruh hâliyle türkü söyledikleriyle ilgili yeterli kanıtların bulunduğunu; bunun savaş uğruna, savaş kültü etrafında çerçevelendiğini ve böylelikle savaş

kurallarının bir derecede yumuşatıldığını” (2021, s. 21) ifade etmektedir. Boylarda, Oğuzların eğlence kültüründen de izler bulunmaktadır. Eğlencelerde de kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı, aslında halkın yaşamın her anında kahramanlığı ve yiğitliği konu ettiği anlaşılmaktadır. Ozanların ise bu eğlence kültüründe önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Ozanlara yüklenen ideal vasıf, kolunda taşıdığı kopuzun hakkını vermesiyle ve mert yiğitleri övmeleriyle ortaya çıkmaktadır.

Dedem soyu alp ozanlar, er neşesi,
Mert yiğidin tarifini koç yiğide söylemese,
Kolda kopuz taşıdığı,
Hammal gibi gezdirdiği,
Neye yarar, neye yarar (Ekici, 2019b, s. 167).

Erlerin idealize edilmiş toplum düzeni içinde erdemli, hünerli ve korkak sayılma nedenlerine sıkça değinilen soylamalarda ozanların da ne şekilde erdemli bir kişilik sahibi oldukları belirtilmektedir. Dede Korkut anlatılarında kültürel kodlar, siyasal birlikle bir bütün içinde anlam kazanır. Dede Korkut'un bütün soylamalarda töreyi ve geleneği temsil etmekle birlikte bazı davranışların değer kazanmasına öncülük ettiği de dikkat çekmektedir. Nüshada, özellikle olarak *Salur Kazan*'ın yiğitliği ve korkusuzluğunun destansı özelliklerle sunulduğu görülmektedir.

2.3. Utanma-nedamet

Yiğit kişinin, göstermiş olduğu yiğitlik sonrasında böbürlenmesi hoş karşılanmaz. Böyle kişilerin sofrada yemek beğenmeyeceği, eski elbise giydiğinde omuz düşüreceği ifade edilmiştir. Böyle davranıp sakınmadan söz söyleyen kişilerin sonradan utanacağı belirtilmektedir. Dede Korkut, bu durumun yaşanmaması için Allah'a dua etmektedir.

Değerlerle yaratılmış olan ideal toplum düzenine aykırı bu tutuma sahip olan kişilerin aklının azlığına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda yiğitlerin mütevazı ve alçakgönüllü olmaları idealize edilmiş unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir yiğit yaya olsa, çok seğırtse aklı azıp beylik taslar,
Etli, yağlı sofraya otursa yemek beğenmez,
Yamalı don giydiğinde, Hakk Teâlâ göstermesin, omuz düşürür,
Sakına çekine söz söyleyen ulu beylerin yanında iş bitirir;
Dedem der; “Sakınmadan söz söyleyen sonra utanır (Ekici, 2019b, s. 173).

2.4. Yoldaşlık-sadakât

Soylamalarda üzerinde durulan bir diğer önemli konu, yoldaşlık ve dayanışmadır. Mert bir kişi, her ne olursa olsun savaş meydanında yoldaşını asla bırakmamalıdır. İdeal bir toplum düzeni oluşturmak için toplumun belirlemiş olduğu ideal değer ve davranışların uygulanması, bu hususta değerlere sahip çıkılması gerekmektedir.

Bir namert kişi, öyle anda,
Yabancı düşman içinde, kara kılıç altında,
Yoldaşını bırakıp kaçır;
Yoldaş hiçi, asker ödleği, er kötüsü.
Bir cesur kişi yoldaşının üstüne titrer,
Yoldaşına gelen oka göğüs gerer, sivri mızrakla dürtülür,

Yaralanır, berelenir, kızıl kana bulanır,

Ya baş verir, ya baş alır, erin koçu, yiğit hası (Ekici, 2019b, s. 180).

Soylama 10'da geçen bu ifadelerde de görüldüğü gibi, Türk kültüründe aynı dava için savaşıyor yiğitler, beylerine ve yoldaşlarına her daim sadakatle bağlıdır. Zor durumda kalan yoldaşlara yardım etmek, erdemli bir davranış olarak kabul görmektedir. Cesur bir erin, yoldaşı için yaralandığı, kan döktüğü, hatta canından vazgeçtiği ifade edilmektedir. Oğuz toplum geleneğinde kişilerin, dayanışma içinde olması, birbirlerinin daima arkalarında durmaları gerektiği ve bu uğurda canından bile vazgeçebileceğine vurgu yapılmaktadır. Kişinin yiğit olması kadar güvenilir olması da ideal toplum düzeni için önemli bir koşuldur.

2.5. Namus - dürüstlük - adalet

Soylamalarda geçen diğer bir husus, dürüstlük ve adalettir. Soylamalarda dürüstlük değeri, dürüstlikle yetişme şeklinde yer almaktadır. Kimlik inşa etme sürecinde yetişmenin de önemli bir tesiri vardır. Dürüstlikle yetişmiş olan kişilerin, mert olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır.

Er namusu erde gerek,

Er çabası erde gerek,

İster er olsun, ister hatun,

Bu dünyada namusuyla çabalayan koçak gerek;

Namussuz, gayretsiz âdemoğlu,

Ak yeryüzü üzerinde gezmeyip,

Kara yer altında mezarda gerek (Ekici, 2019, s. 183-184).

Bu söylemlerde de görüldüğü üzere bir erde ve hatunda öncelikli olarak yiğitliğin yanında namuslu ve dürüst olmanın da önem arz eden değerler olarak karşımıza çıktığı görülür. Namussuz ve bir amaç uğruna gayret göstermeyen kişinin toplum içinde ve ahirette kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Namusuyla çabalamak, Oğuz töresinde devlet ve toplum düzeni için önemli bir koşuldur. Hem askerî bağlamda hem de kadınlar meclisinde bunun büyük önemi vardır. Bunun aksini yapanların aşağılanarak yaşamalarından çok ölmeleri yeğlenmiştir.

Soylama 20'de geçen, "Güven ve adaletle il yönetse hanlar güzel" (Ekici, 2019, s. 196) ifadesiyle hakanın, devletini adalet ve güven duygusu çerçevesinde yönetmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Burada ideal davranışın *güvenilir* ve *adil olma* şeklinde yüceltildiği görülmektedir.

"Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz. Hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakışan bir vuruşma olmaz" (Ekici, 2019, s. 202). Yiğitlik, dürüstlük ve adalet çerçevesinde gerçekleştirildiğinde bir değer hâlini almaktadır. Salur Kazan, uyumuş hâlde gördüğü ejderhayı öldürmenin, yiğit bir Oğuz erine yakışmayacağını, bu davranışın mert olmanın dışında bir davranış sergilemek olduğunu belirtmekte ve savaşmak için ejderhayı uyandırmaktadır. Kahraman, yiğitliğini tam anlamıyla yansıtmalıdır. Hiçbir zaman hileye başvurmamalıdır.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere sadece düşmanı öldürmekle mert bir kahraman olunamaz. Kahramanın bütün ahlaki değerleri bünyesinde barındırması gerekmektedir. Nitekim kişinin yiğitliği ahlaki değerler çerçevesinde ortaya çıkıp anlam kazanmaktadır.

2.6. Bilgelik

Soylamalarda vurgulanan bir diğer unsur, bilgiye ve bilgeliğe verilen önemdir. Soylama-2'de, Allah ilmi olan *Kur'an*'ı okuyarak dinî bilgiye ulaşan kişinin, âlim olarak nitelendirildiği

dikkat çekmektedir. Kişinin, ulaştığı bu bilgiyi, insanlara doğru şekilde aktarması sonucunda bilgeliğe ulaştığı belirtilmektedir.

Allah ilmi arı Kuran'ı açıp kim okumaz,
Okuduğunu dosta doğru okuyan, bu dünyada âlim gerek (Ekici, 2019b, s. 157).

Pek çok kişinin Kur'an okuduğu ifade edilse de okuyanlar arasında, okuduğunu doğru bir şekilde anlatabilmenin de ideal bir davranış olduğu belirtilmektedir. Kur'an'ı doğru şekilde idrak edip onu içselleştirebilmekle ancak doğru bilgiye ulaşılacağı ve bunu bilgelikle dosta anlatmak gerektiği vurgulanmaktadır.

Soylu Oğuz'un vasfını kim söylemez,
Kopuz çalıp, boy boylayıp, soy söyleyen,
Bayat eri, hayırlı, uğurlu, güzel fikirli, Dedem gibi bilge gerek;
Dedem der; 'Hakk Teâlâ devlet ile bilgi versin. (Ekici, 2019b, s. 158).

Kahraman Oğuzların, yiğitlik göstermeleri kadar yiğitliklerini duyurmaları da önem teşkil etmektedir. Dede Korkut, bilgeliği, hayırlı söz söylemesi ve güzel fikirli olması sebebiyle ideal bir kimlik olarak toplum düzeni içinde örnek *bir bilge tipi* olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda edilen dualarda da bilgelik ön planda yer alan bir unsurdur. Devleti ayakta tutabilmenin de bilgelik ile mümkün olacağı kastedilmektedir.

2.7. Dinî değerler

Soylamalarda işlenen dua, Allah'a ve peygamberlere inanç, hayırdan bulunma, savaştan evvel namaz kılıp ibadet etme, Kur'an, dünyanın ölümlü olması gibi unsurlar, soylamalarda geçen dinî değerler olarak değerlendirilmektedir. Soylamaların sonunda Dede Korkut'un hayır dualar ettiği görülmektedir. "Kuru iftira belasından, Dedem der; /Hakk Teâlâ korusun canınızı" (Ekici, 2019b, s. 180) ve "Gelecek günleriniz hayra dönsün" (Ekici, 2019b, s. 184) söylemlerinde de görüldüğü gibi Dede Korkut toplum geneli için dua etmektedir:

Evvel Allah, sonra Allah dost olarak yardım etsin;
Bu dünyada Kur'an'dan, ahirette imandan,
Güzel yüzlü Muhammed'in yüzünü görmekten
Nasipsiz bırakmasın (Ekici, 2019b, s. 186).

Bu ifadelerden, Oğuzların Allah'a ve Peygambere inandıkları, Allah'tan yardım diledikleri ve imanlı bir şekilde ölmeyi istedikleri görülmektedir. Soylamalarda Allah'a ve peygamberlere inanç ile ahirete inanç anlatılmaktadır.

Bu dünyayı iki kapılı kervansaraya benzer bir ev gibi gördüm,
Ben Dede Korkut, bu kapıdan girerken o kapıdan çıkar gördüm (Ekici, 2019b, s. 194).

Bu söylemde, zaman hususunun üzerinde durularak bu dünyanın geçiciliği ve ölümlü olduğu vurgulanmaktadır. Dede Korkut'un uzun yaşadığına, ancak zamanın bir değeri olmadığına, vakti gelen herkesin öleceğine, dünyanın geçiciliğine ve buna göre bir yaşam sürülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

"Kadir Allah namerde iş düşürüp yalım yalım yalvartmasın" (Ekici, 2019b, s. 196) ifadesinden, Oğuzların Allah'tan başkasına, namert bir kişiye muhtaç olmaktan sakındıkları görülmektedir.

Her gelen beş vakit namaz hem olgunlaştırır,
Onu kılan Ali'ye hoş görünür, Muhammed'e ulaştırır,
Muhammed'in güzel yüzünden, Kevser'in suyundan,
Dedem der; "Kullarını nasipsiz bırakmasın (Ekici, 2019b, s. 198).

Bu ifadelerle, Oğuzların beş vakit namaza önem verdikleri, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye olan sevgileri ve ahiret inançları tanıklanmıştır. Soylamada, dinî bir terim olan Kevser suyu da anılarak cennette olduğuna inanılan Kevser nehrine bir gönderme yapıldığı görülmektedir. Aslında Oğuzların gayelerinin 'cennet makamı' olduğu da anlaşılmaktadır.

Salur Kazan, yüz bin düşman geldiğini duyunca akarsudan abdest aldığına dikkat çekilmiştir. "Akarsudan abdest aldım, alnımı yere koyup namaz kıldım. Muhammed'i yaratan bir Cebbar'a bağlılığımı bildirip; 'Ya Muhammed! Ya Ali, medet!' dedim" (Ekici, 2019b, s. 200) şeklindeki anlatımda, Oğuzların, özelde Salur Kazan'ın savaştan önce yapmış olduğu ibadet ve zikir betimlenmiştir.

İyilik yapmak, merhamet etmek, zor durumda olanlara yardım etmek, dualarda Allah'a yalvarma sırasında sıklıkla dile getirilmektedir. Kazan, ejderha karşısında onu yenebilmek için Allah'a yalvarıp yardım istemektedir.

Soylamalarda ve 13. boyda, Allah'ın birliği, peygambere hürmet, dünyanın ölümlü olduğunu bilip o şekilde yaşam sürme, ibadet etme, yalnızca Allah'tan yardım dileme gibi dinî hususlar sıkça yer almaktadır.

2.8. Aile - çocuk

Türk topluluklarında çocuk, ailenin bütünlüğü için büyük önem arz etmektedir. Oğuzların soyunun devamlılığı için, toplum nezdinde erkek çocuk önem teşkil etmektedir. Hatta çocuğu olmayan kişinin Tanrı tarafından lanetlendiğine inanılmaktadır. "Oğul, yalnızca kişisel güveni sağlayan, dinsel sevgiyi yaratan bir etken değil, ülkenin varlığı için önemli bir öğedir" (Binyazar, 1996, s. 4). Bunun en belirgin örneğine 3. soylamada erkek çocuğun, yurdun geleceği olarak nitelendirilmesi şeklinde rastlamaktayız. Aile fertlerinin de idealize edilmiş bir toplum düzeni içinde varlığını sürdürdüğü görülür. Aile içinde varlığını kanıtlamış olan bireyler, toplum içinde de varlığını kanıtlayabilmektedir. İdealize edilmiş aile düzenine örnek olarak şu ifadeler gösterilebilir:

Aksakallı kocalar il düzeni, oba kutu,
Ak pürçekli kadın kâhyalar sofra düzeni, ev bereketi,
Yeni yetme yiğit oğlan evin süsü, ev güvenci,
Bir kişinin altı yaşında öz oğlu olsa,
Yurdun geleceği, göz aydını, bel kuvveti, yürek yağı (Ekici, 2019b, s. 159).

Bu söylemde, aksakallı bilge kişilerin, toplum ve devletin düzenini sağlayan tipler olduğunu ve *ideal bir kadının tipini* ise evin bereketinin oluşturan, sofraların düzenini sağlayan kişilerin oluşturduğu belirtilmektedir. Göçebe toplumlarda hayatta kalabilmek ve kendilerini korumak için erkek kimliğine daha fazla değer verilmektedir. Bu hususta erkek çocuğun, yurdun geleceği, göz aydını olarak nitelendirildiği ifade edilmektedir.

2.9. Vefalı olma- elde olanın kıymetini bilme

İslâm kültüründe ve Oğuz töresinde, elindeki unsura değer vermenin önemli olduğu bilinmektedir. Elindekiyle yetinme, az olana bile şükretme, hiçbir zaman hor görmeme, bencil olmama toplumda istendik davranışlardır. Bireyin toplum içinde var olabilmesinin koşulu olarak öncelikle bu kurallara uyması gerekir. Toplumun ideal bir düzene sahip olabilmesi için ilk önce ideal bireyler oluşmalıdır. Dede Korkut'ta şükretmeyi bilme, elinekinde sahip çıkabilme önemli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususlar soylamalarda şu ifadelerle verilir:

Altındaki, bindiği ata ilgisiz bakan,
Hızlı yürürken eyerini sırtında taşımaz mı?
Sert çizme o yiğidin tabanını kabartmaz mı?
Eşiğinde çift öküze ilgisiz bakan,
Sonra kıtlık olunca, şehirler kıyısında ekmek ekmek diye dilenmez mi?
Eşiğindeki sağmallara ilgisiz bakan,
Yaz günleri elinde kara çanakla,
'Akça ayran' diyerek komşuları dolanmaz mı? (Ekici, 2019b, s. 179).

Soylamalarda işlenen bir diğer önemli unsur elde olana kıymet vermektir. Bu söylemler, öncelikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan Oğuzların, öküz sürerek ekmeğini yetiştirdikleri, besledikleri hayvanların sütlerinden de ayran yaptıklarını gözler önüne sermektedir. Elindekinin kıymetini bilme bu noktada önem arz etmektedir. Eldeki varlığa ilgisiz bakanın sonrasında pişman olup onları arayacağı vurgulanmaktadır.

"Yeri, göğü yaratan bir Allah'a ilgisiz bakan/ Dedem der; ecelsizce zor ölüme düşmez mi?" (Ekici, 2019b, s. 179) ifadelerinde, sahip olunanı hor gören, beğenmeyen kişilerin, ellerindekini kaybederek daha kötü bir duruma düşeceği, bu durumun cezasız kalmayacağı vurgulanmaktadır. Burada, İslâm dininin gerekliliklerine de vurgu yapılmaktadır. Allah'a imanının önemine dikkat çekilmektedir.

Sonuç

Toplamları ayakta tutan sahip oldukları değerlerdir. Değerler, bireylerin hayatını düzenleyen, şekillendiren ve toplumsal hayata uyum sağlamalarını sağlayan önemli araçlardır. Bu yüzden, sözlü veya yazılı olması fark etmeksizin, bir halkın edebî ürünlerinde sahip olduğu ve yüceltmek istediği değerler kodlanmış bir şekilde sunulmaktadır. Bu tarz bir kültürel kodlama, Dede Korkut boylarında da yoğun bir şekilde görülür. Eski Türk kültürünün ve İslamiyet'e geçişin izlerini bünyesinde taşıyan Dede Korkut Kitabı, Türk dili, tarihi, kültürü ve coğrafyası için derin bilgiler barındıran bir başucu eseridir. Oğuzların destansı mücadelelerini konu alan bu anlatılar, sözlü ve yazılı olarak günümüze ulaşmıştır. Halk üzerinde derin etkiler bırakan Dede Korkut anlatıları, ait olduğu toplumun geleneklerine, ahlakına, yaşayış biçimlerine, aile yapısına, adalet ve hukuk anlayışına, toplumsal ve kültürel dinamiklerine ve değerlerine göre şekillenmiştir.

Eser, Oğuz yaşamındaki değer örüntüleriyle çerçevelenmiş olup bu değerler, gelenek hâlinde günümüzde de canlılığını korumaktadır. Gelenek hâlinde günümüze de ulaşan bu toplumsal ve ahlaki değerler, evrensel bir nitelik kazanmıştır. Dede Korkut'un *Türkmen Sahra Nüshasındaki* değer yargılarının incelenmesi *sonucunda cömertlik, yiğitlik, dürüstlük, sadakat, bilgelik, vefa, adalet, pişmanlık ve dinî unsurlar* gibi değerlerin işlenmiş olduğu ve bu değerlerin ideal bir toplum düzeni oluşturduğu tespit edilmiştir. Değer yargılarıyla oluşan bu toplum düzeninde düzeni

bozacak hiçbir tutum ve davranış hoş karşılanmadığı ve o kişinin toplum içinde kabul görmediği de belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda, bir kişinin ideal toplum düzeni içinde kimliğini kazanabilmesi için yiğitlik, kahramanlık, cömertlik, vatanseverlik, cesaret, sadakat, geleneğe bağlılık gibi niteliklere sahip olması gerektiği tespit edilmiştir. *Türkmen Sahra Nüshası*ndaki soylamaların tetkik edilmesi sonucunda, yiğitliğin, Oğuz geleneğinde kılıç kullanmak, ok atmak, iyi bir at binicisi olmak, cesur ve cömert olmak gibi hususlarla birlikte sunulduğu görülmüştür. Erdemli bir kimlik inşa etmenin ise kişinin yiğitliğinin yanında sofrasını paylaşmak, cömert olmak, çıplakları giydirmek gibi hususlarla mümkün olduğuna dikkat çekilmektedir.

Oğuz toplum töresinde ideal olarak kabul gören davranışlar ve değerler, anlatı içindeki kahramanlarla içselleştirilip yaşanan olaylar ekseninde yansıtılmaktadır. Bu sebeple töre hâlini almış, toplumun yazılı olmayan kanunlarında yer edinmiş olan ideal toplum düzeni çevresindeki değerlerin, Oğuz toplum geleneğinde büyük rol oynadığı söylenebilir. Nüshada, değerler üzerinden oluşturulmaya çalışılan ideal insan tipi üzerinden verilmek istenen mesaj, yüzyıllar sonrasına ışık tutacak niteliktedir. Bu durumun, Türk kültürü için büyük önem taşıyan bu eserin niteliğini daha da artırdığı muhakkaktır.

Extended Abstract

The Book of Dede Korkut is a reference work containing valuable information for Turks. In the *Turkmen Sahra* manuscript of the *Book of Dede Korkut*, cultural values and elements reflecting the life, traditions, culture, and philosophy of the Turks, especially the Oghuz are included as living organisms. These narratives shed light on many values that the Oghuz society to which they belong and their enemies have/do not have. Values, which reflect the characteristics of the society and form a collective identity, represent the unique norms and belief systems of a society. At the same time, these values are important elements that shape the ideals, ethical standards, and behavioural patterns of people. Each society has its own value judgements and thus the order of societies is ensured. The values that reinforce the identity and cultural structure of individuals and society are the criteria that society accepts as a law. The social values that guide the hero's behaviour in the process of proving himself also help them to construct their identity in this context. In this study, the idealized values and the types shaped around them in the *Turkmen Sahra* manuscript of the *Book of Dede Korkut*, which sheds light on many values of the Turks, are examined. The roles of values on social dynamics and how they are reflected in culture are analysed. The study reveals how values are determined and how Turks internalize these values and make them a part of their lives. In the study, it has been determined that idealized heroes, who are accepted by society on the axis of idealized social order, should carry some values. The social values shaped around the personal values of the heroes reflect the Turkish social and cultural structure as a whole. In this context, the idealized values in the *Turkmen Sahra* manuscript of the *Book of Dede Korkut* were evaluated under the headings of *generosity, bravery, shame, comradeship-loyalty, chastity-honesty-justice, wisdom, religious values, family-child, and loyalty*. It has been determined that the value of generosity is mostly seen in the form of the heroes feeding the hungry, sharing the table, clothing the naked, showing mercy to those in difficult situations, and doing good deeds. Valour is another important criterion in Turkish society. In order for the hero to reach the ideal type status, he is expected to always show himself in a valiant way. In order to show bravery, it was observed that he should always be brave and dashing, cut heads and shed blood, use a strong sword, and

shoot arrows well. It has been concluded that in order to be a valiant type, one must also be able to ride a horse well. In addition to all these, it has been determined that the valour of the person gains meaning within the framework of moral values. It is also seen that heroes are expected to be humble, loyal, honest, and honourable. It is understood that religious values are brought to the forefront through actions such as prayer, belief in Allah and prophets, doing good deeds, praying and worshipping before the war, Qur'an, emphasising the mortality of the world and the need to die in faith. In the analysed copy, the family-child relationship is mostly focused on the male child. The reason for this is that in nomadic societies, male identity is valued more in order to protect themselves. It has been observed that the ideal woman type is the one who creates the fertility of the house and ensures the order of the tables. In this context, in this social order formed by the value judgements shaped around the types, any attitude, and behaviour of people who do not have these values that would disrupt the order is not welcomed and that person is not accepted in the society. The behaviours and values accepted as ideal in Oghuz social tradition are internalised by the heroes in the narrative and reflected on the axis of the events experienced. For this reason, it can be said that the values around the ideal social order, which have become traditions and have taken place in the unwritten laws of the society, play a great role in the Oghuz social tradition. In the manuscript, the message intended to be given through the ideal human type, which is tried to be created through values, will shed light on centuries later. This situation certainly increases the quality of this work, which is of great importance to Turkish culture.

Kaynakça

- Abdulla, K. (2019). *Mitten yazıya veya gizli Dede Korkut*. (A, Duymaz, Çev.). Ötüken.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü elyazması soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen Sahra nüshası*. Kutlu.
- Barthold, V. V. (1930). Türk destanı ve Kafkaslar. Fikret Türkmen ve Gürol Pehlivan (Haz.) *Korkut Bitig dünyada Dede Korkut araştırmaları içinde* (s. 16-25). Ötüken.
- Başgöz, İ. (1998). Dede Korkut destanında epitetler. *Millî Folklor*, 5(37), 23-35.
- Binyazar, A. (1996). *Dede Korkut*. Yapı Kredi.
- Çobanoğlu, Ö. (2020). *Türk dünyası epik destan geleneği* (6. baskı). Akçağ.
- Diken, H. A. (2024). Tarihî ve kültürel yönleriyle eski Türklerdeki halk ekonomisi faaliyetlerine genel bir bakış. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 154-170. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1414689>
- Djindjic, S. (1981). Oğuzların epik tarih ve kültür birleşimi: Dede Korkut kitabı. Fikret Türkmen ve Gürol Pehlivan (Haz.) *Korkut Bitig dünyada Dede Korkut araştırmaları içinde* (s. 323-341). Ötüken.
- Duymaz, A. (2020). *Kolca kopuzdan kılca kaleme Dedem Korkut araştırmaları*. Ötüken.
- Ekici, M. (1999). Dede Korkut Kitabı'nda kadın tipleri. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. (Ankara, 19-21 Ekim 1999) (s. 123-137). Atatürk Kültür Merkezi.
- Ekici, M. (2019a). 13. Dede Korkut destanı: 'Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi' boyunu beyan eder hanım hey!'. *Millî Folklor*, 16 (122), 5-13.

- Ekici, M. (2019b). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra nüshası soylamalar ve 13. boy Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. Ötüken.
- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkutun yeni nüshası üzerine konu – bağlantılar- yer- zaman-okuyuş. *Dil Araştırmaları*, 24, 7-13.
- Ergin, M. (2012). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi.
- Ertem, S. & Kızılçelik, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Atilla.
- Gökyay, O. Ş. (1994). Dedem Korkut kitabı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, 36, 91-96.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun kitabı*. Kabalcı.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın yapısı*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Kamer, T. & Şahin, M. (2021). Değerlere ve değerler eğitimine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Millî Eğitim*, 50 (230), 725-744.
- Meeker, M. E. (1992). Dede Korkut etiği. Fikret Türkmen ve Gürol Pehlivan (Haz.) *Korkut Bitig dünyada Dede Korkut araştırmaları içinde* (s. 351-388). Ötüken.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (1), 333-344.
- Özçelik, S. (2019). Dede Korkut Oğuznamelerinin kaç(ıncı) nüshası bulundu? *Türk Dili*, 48-56.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut –Günbed yazması- Kazan bey Oğuznamesi*. Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (2022). 2022 yılının bahar müjdesi: Dede Korkut'un Bursa yazması. *Türk Dili*. 71 (844), 16-29.
- Reboul, O. (1995). Değerlerimiz evrensel midir? *Eğitim Yönetimi*, 1 (3), 363-374.
- Rossi, E. (1952). Dede Korkut Kitabı üzerine araştırma. Fikret Türkmen ve Gürol Pehlivan (Haz.). *Korkut Bitig dünyada Dede Korkut araştırmaları içinde* (s. 39-138). Ötüken.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1), 1-20.
- Shahgoli, N., Yaghoobi, V., Aghatabai, S. ve Behzad, S. (2019). Dede Korkut kitabı Günbet yazması: inceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 147-379.
- Şahin, V. (2010). Dede Korkut hikâyelerinde iyilik imgesinin görüntüleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 59, 43-54.
- Temizkan, A. & Çoban, R. E. (2015). Dedem Korkut kitabındaki silah terminolojisi üzerine bir inceleme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15 (2), 15-28.
- Thome, H. (2015). Values, sociology of. In: James D. Wright (editör-in-chief). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, 25, 47-53. Elsevier.
- Yaman, H. (2021). Anadolu ağızlarında “cimrilik” söz varlığının eş anlamlılık yönünden incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 122, 517-527, <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.53909>

Yardımcı, M. (2016). *Türk halk edebiyatında nesir ve nazım nesir karışık türler*. Kanyılmaz.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/Contribution Rate Declaration of Researchers: Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. / The contribution rates of the authors to the study are equal.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0